ADATOK, GONDOLATOK A FOGYATKOZÓ ERDÉLYI MAGYARSÁGRÓL

1910-ben Erdélyben[1] 1.668.241 magyar (az összlakosság 31,8%-a) és 2.827.753 román (az összlakosság 53,9%-a) élt. 1977-ben 1.701.384 magyar nemzetiségű személyt vettek nyilvántartásba a népszámláló biztosok. Az 1992-es népszámlálási adatok szerint a romániai magyarság részaránya 1977 óta 7,98%-ról 7,10%-ra csökkent az ország összlakosságához viszonyítva; abszolút mértékben pedig 94.000-rel apadt. A hivatalos kommüniké e csökkenést a kivándorlásnak és az alacsony természetes szaporulatnak tulajdonítja. Mennyiben helytálló ez az értékelés? Az eddig közölt hivatalos kivándorlási adatok ennek ellentmondanak. Tanulmányunkban kísérletet teszünk arra, hogy e demográfiai jelenségeket reálisan, a statisztikai törvényszerűségekkel összhangban mutassuk be az olvasónak. Nem vállalkozunk e kérdéskomplexum minden oldalú elemzésére, csupán e folyamatnak néhány kardinális kérdését szeretnénk felvázolni.

Az asszimiláció aktualitását érzékelteti az a tény, hogy Erdély magyar lakosságának létszáma stagnál, ezzel szemben az erdélyi román lakosság az 1910-es 2.824.111 főről 1977-ig 5.321.000 személyre növekedett, 1992-ben pedig ez a szám kb. 300.000-rel több. A növekedés üteme tehát 1977-ig 87%. Ez megfelel évi 13%-os növekedésnek; 1992-ben pedig az erdélyi román lakosság kétszerese az 1910-es létszámnak. Ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy ebben az időszakban (1918–1992) kb. 1.200.000 Kárpátokon túli személy, azaz kb. 700.000 + ezek Erdélyben született utódai honosodtak meg Erdélyben, az autochton román lakosság akkor is 160%-os növekedést mutatott. Az abszolút növekedés mellett felfelé ívelő tendenciát mutatott a román népesség relatív növekedése is. Ezzel párhuzamosan csökkent a magyar lakosság relatív száma 1910–1992 között. 1910-ben Erdélyben az összlakosság 31,6%-a volt magyar, 1977-ben 22,0%-a, jelenleg 20,8%-a.

Úgy tűnik, a románok rohamosan, a magyarok pedig egyáltalán nem szaporodtak, sőt számuk fokozatosan csökkent; vagy legalábbis természetes szaporulatukat felemésztették a világháborús veszteségek, az 1918 utáni emigráció, az 1944-es és az 1990-es menekülési hullámok és ezek mellett természetesen az asszimiláció.

Az asszimiláció az azonosulás (identifikáció) sajátos esete, az a változata, amikor az egyén nem egyszerűen egy magatartást, értékszempontot, viselkedési kultúrát stb., hanem egy más nemzet érzelmi, értelmi, akarati, kulturális, politikai stb. értékeit interiorizálja (építi be személyiségébe). E folya-

[1] Erdély alatt a szerző itt az 1920-ban Romániához csatolt magyarországi területet érti. (szerk. megj.)

mattal párhuzamosan eltávolodik a régebbi személyes struktúrájába beépült, egykori énjét képező nemzeti azonosságtól. Eltávolodásról beszéltünk, nem pedig teljes szakításról, hiszen az emberi személyiség nem palatábla, amelyről a felírt jeleket, formulákat stb. egy szivaccsal tökéletesen le lehetne törölni és amelyre az új érdekeknek, értékeléseknek, értékorientációknak megfelelő nemzeti színezetű, tartalmú tudati, érzelmi, akarati sémákat lehet felírni, nem is beszélve a sokat vitatott, tudományos fogalmakban nehezen megragadható, de mégis kétségtelenül létező nemzeti karakter asszimilálásáról. Mindkettő, vagyis az asszimiláció és a disszimiláció, azaz a régi nemzeti identitás „levetkőzése", óriási intellektuális, akarati, emocionális teljesítmény, amely felér egy második születéssel. Ha arra gondolunk, hogy a szocializációs és individualizációs folyamat, amely az asszimiláció és disszimiláció általános kerete, maga is egyfajta társadalmi születés (a biológiai születéssel szemben), azt kell mondanunk, hogy rengeteg vitalitásra, érzelmi, értelmi energiakészletre van szüksége annak az egyénnek, aki e metamorfózisra vállalkozik. Persze, elfuserált, felemás módon, kevesebb energia-befektetéssel is nyélbe lehet ütni az identitásváltást, de az eredmény, vagyis az „átlényegült" személyiség értéke, hitelessége, enyhén szólva, vitatható. Az effajta embereknél nem ritkák a viselkedési zavarok, tudathasadásos megnyilvánulások és más negatív karaktervonások. Ennek is tulajdonítható, hogy a köznyelven renegátoknak nevezett személyek, egyes esetektől eltekintve, nem örvendenek túlságosan nagy népszerűségnek, különösen akkor, ha erre a fordulatra szemmel láthatóan egyéni érdekből és meglett korban vállalkoznak. Sokan hangoztatják, hogy a különlegesen értékes emberek esetében az első nyelv (az anyanyelv) nem túlságosan jelentős. Ez bizonyára igaz is! Ezzel kapcsolatosan azonban idézhető az ismert latin maxima: „Quod licet lovi, non licet bovi".

Hangsúlyozni szeretnénk: a modern személyiséglélektan és szociálpszichológia adatai szerint az azonosulás, esetünkben a nemzeti azonosulás az ember igen bonyolult tanulási, pedagógiai társadalmi-tapasztalási, célirányos tevékenysége révén valósul meg. A filozófiai, az esztétikai szakirodalomban az azonosulás fogalma régi keletű. Lélektani vonatkozásaira Sigmund Freud figyelt fel elsőnek. Bár az újabb kutatások fényében e folyamat jelentősége egyre nagyobbnak tűnik (ez vonatkozik a nemzeti azonosulásra is), pontos természetét, főbb törvényszerűségeit és feltételeit csak körvonalaiban ismerjük. Annyi bizonyos, hogy az azonosulást nem pillanatnyi történés, hanem hosszantartó kapcsolatok keretében alakul ki. Intenzitása, hatékonysága főleg a kora gyermekkorban és serdülőkorban erős, főként a szülőkkel való érzelmi kapcsolat keretében épülnek be a gyermekbe a későbbi identitásának vázát képező viselkedési minták és bonyolultabb motivációs struktúrák. A vegyes házasságok esetében is, egyes kivételektől eltekintve, zsenge korban kristályosodik ki a nemzeti identitás kerethálózata. Egy anyapótló

óvónő, tanítónő vagy az apa szerepét jól megjelenítő tanár a szülőkét megközelítő hatékonysággal rögzítheti, vésheti be a kívánt nemzeti identitás viselkedési kódexét, értékrendszerét. Ezért, amint erre egy külön alfejezetben kitérünk, a román iskolapolitika képviselői természetesen a politikusok vezénylete alatt, mindent elkövettek annak érdekében, hogy minél kevesebb kisebbségi gyermek és minél rövidebb ideig tanulhasson anyanyelvén. S ha csak egy mód volt rá, azt a rövid időt is etnikai szempontból vegyes környezetben töltse, hogy az állampolitika által kizárólag értékes elem, a román, soha se hiányozzon mint modell a kisebbségekhez tartozó gyerekek közvetlen társadalmi környezetéből.

A serdülőkor után a fiatalok azonosulási készsége csökken, azért esetükben az asszimiláció gyakorta csak részleges. Soraikból kerülnek ki az úgynevezett „kultúrkorcsok", hacsak a szülői ház, baráti kör, vagy ifjúsági szervezetek nem képesek e hibrid-jellegű kulturális profilt korrigálni. Azt mondanunk sem kell, hogy felnőtt korban a legterméketlenebb, a legkárosabb az asszimiláció, már amennyiben egyáltalán végbemegy. A legrosszabb változat az, amikor az egyén mind az anyanyelvét, mind a második, adoptált „anyanyelvét" tökéletlenül, a lehető legszegényesebb szókészlet és nyelvtani szerkezetek segédletével beszéli, népiesen szólva: töri.

A legújabb szakirodalmi adatok szerint a napjainkban beszélt nyelvek száma 5000-8000 között ingadozik. E pontatlanság legfőbb oka az, hogy a világ jelentős részén még mindig nincs megbízható „leltár" és leírás a létező nyelvekről. Emellett másfél ezerre tehető azon nyelvek száma, melyekről még nem sikerült egyértelműen eldönteni: önálló nyelvek-e, avagy valamely nyelv dialektusai. A nagy embercsoportok által beszélt nyelvek száma viszonylag nem nagy. Jelenleg 70 olyan nyelv van, amelyet 5 milliónál több és 16, amelyet 50 milliónál több ember beszél.

Általános elméleti szempontból mind a lélektanban, mind a szociológiában elfogadott nézet, hogy a nyelvi kommunikáció mind az emberi együttélés rendjének, mind pedig a személyiség kialakulásának előfeltétele. A társadalmi rend kommunikatív folyamatokban hangolódik össze, a személyiség pedig az emberi környezetével való kommunikáció révén tanulja meg eme együttélési rend szabályait és ilyen kommunikáció nyomán épülnek ki a személyiség szerkezeti összefüggései. A nyelvnek óriási jelentősége van a személyiség kifejlődése és működése szempontjából. A személyiség szerkezete, mai ismereteink szerint, érzelmeket megkötő fogalmi struktúrák sajátos rendszere; nyelvhez kötött az emberi tudat működése, nyelvi kategóriákban folyik az asszociációk áramlása, nyelv nélkül elképzelhetetlen a gondolkodás maga, a fantázia szárnyalása stb. Eszményi, a társadalmi és egyéni folyamatok szabad kibontakozása szempontjából az, ha a nyelv átfogja a valóság egész területét, betölti hivatását a családon belüli életben, az ismeretségi, baráti körben, a szomszédokkal való kommunikáció minden síkján, az

irodalom, a tudományok, a technika elsajátításának területein, a közélet bármely szférájában. A nyelvi kommunikáció kiszorulása, kiszorítása az egyéni és társadalmi élet különböző szféráiból elkerülhetetlenül kihat, mégpedig negatívan, a személyiség szerkezetére, más szavakkal a személyiség visszafejlődését eredményezi. Lélektani síkon ez a poliglottok esetében is részben fennáll, habár esetükben a gazdag nem anyanyelvi kultúra birtokában a személyiség immanens (benne rejlő természetéből következő) értékei szabadon kibontakozhatnak. Az olyan emberek esetében, akik különböző okok miatt anyanyelvüket vagy más idegen nyelvet csak kezdetleges szinten sajátítanak el, a személyiség elszegényedése elkerülhetetlen. Amidőn az anyanyelv csak alacsony szinten, azaz szűkös szókinccsel, szegényes nyelvtani szerkezettel a magánélet körébe szorul vissza, s megszűnik a technika, az irodalom, a közélet nyelve lenni, mivel a társadalmi környezet, a hatalmi faktorok erre nem adnak lehetőséget, illetve erőteljesen korlátozzák érvényesülését, a létrejövő nyelvi helyzetet diglossziának, azaz hierarchizált nyelvhasználatnak nevezzük, amikor az anyanyelv csak a családon belül, esetleg a rokonság tagjai között működhet mint kommunikációs eszköz. Ettől már csak egy lépés az anyanyelv teljes elfelejtése.

Az erőszakos – adminisztratív – jellegű asszimiláció és az úgynevezett természetes asszimiláció közötti különbség megvonása igen bonyolult kérdés. Az asszimiláció általános meghatározása nem visz közelebb e kérdés mélyebb megértéséhez. Termékenyebbnek tűnik ha konkrétabban közelítjük meg e kérdést. Erőszakos asszimilációról, asszimilációs kísérletről beszélünk akkor, amikor egy adott ország hatalmi szervei a jogalanyok beleegyezése és akarata ellenére, normatív értékű határozatok révén az általuk értékesnek tartott nemzeti identitást kényszerítik rá az emberekre, amelyek alapján, kötelező jelleggel megszabhatják, hogy például a gyerekek milyen nyelvű iskolába járhatnak, milyen politikai párt hívei, illetve ellenfelei legyenek a felnőtt polgárok, milyen nemzeti érzelmek kötelezőek számukra, általában melyik nemzeti közösség értékrendszere, érzelmi beállítottsága a norma számukra. Amennyiben eme elvárásoknak nem tesznek eleget, erkölcsi, politikai és nem ritkán jogi szankcióknak teszik ki magukat. Így pl. a Tribuna és a Libertatea című, a XIX. sz. végén és XX. sz. elején megjelenő román lapok szabályzatszerűen megfogalmazott felhívások révén írták elő, hogy mit szabad s mit nem szabad egy román érzelmű embernek tenni. Ez természetszerűleg vonatkozott az asszimilált személyekre is. Ezek között szerepelt pl. a magyarok kötelező gyűlölete és megvetése és mindazoknak a kiközösítése, megbélyegzése, akik a magyarokkal szemben baráti érzelmeket tanúsítottak, (lásd a Tribuna 1885. évi 240. számát, és a Libertatea 1902. január 1-jei számát).

A példákat vég nélkül lehetne sorolni. Az ún. természetes asszimiláció természetrajza egészen más. Ez esetben a hatósági kényszer kimarad. A szórványlét elszigeteltsége, a vegyes házasság házi békéjének fenntartása

bármi áron, a környező kultúra befolyása, a kisebbségi létből fakadó rengeteg kellemetlenség és megaláztatás, az érvényesülési vágy, esetleg hatalmi pozíció elnyerése állhat a háttérben. Tehát a társadalmi determinizmus törvényei itt is hatnak, csak más formában s talán tartósabban, hatékonyabban az adminisztratív típusú asszimilációnál.

Az erőszakolt – adminisztratív – asszimiláció fő eszköze, szerintünk, az anyanyelvi iskolai intézményhálózat szűkítése, felszámolása. Egyik leghatékonyabb formája az 1923-ban létesített kultúrzóna és a hozzá kapcsolódó közművelődési-politikai intézmények rendszere.[2] E politika lényeges ismertetőjele az adminisztráció összes láncszemeinek összehangolt felhasználása a cél érdekében, az államhatalom legalsó egységeitől a központi hatalmi szervekig. E tematikus felsorolásból ne hagyjuk ki azokat a propagandaeszközöket, az iskolai környezettől a sajtóig, rádióig, televízióig, könyvkiadásig, melyek számottevő szerepet játszottak a román nemzeti felsőbbrendűség és a magyar nép alacsonyabbrendűsége propagálásában.

Az 1992-es népszámlálási adatok szerint az erdélyi magyarság létszáma csökkenő irányzatot mutat. Felmerül a kérdés, többek között, hogy ennek fő oka-e a természetes szaporulat alacsony szintje. Vegyük tehát szemügyre az erdélyi magyar lakosság természetes szaporulatának főbb mutatóit. Ilyen adatunk Erdélyben, nemzetiségekre bontva N. Istrate: Darea de seamă statistică asupra populaţiei Ardealului în anul 1923, comparativ cu 1910, privind mai ales situaţia minorităţilor etnice című művében is találhatunk. (Megjelent a Buletinul Statistic al României, 1925. I. szám, 106-121. oldal.)

Az 1920-1923-as adatok szerint az erdélyi magyar lakosság természetes szaporulata 0,44 ezrelékkel meghaladta a román lakosságét. „Vidéken ismert dolog – állapítja meg N. Istrate –, hogy a román lakosság sokat szenved a betegségektől, amelyek a halandóságot – főleg az 5 éven aluli gyermekeknél – emelik. Az orvosi segélyt népünk nem veszi igénybe s betegség esetén a gyógyítás eszközeiként, a kuruzsláshoz és a vénasszonyok haszontalan szereihez fordul.”

A korabeli statisztikai adatok szerint Erdély régebben is egyike volt a gyönge szaporodású területeknek. És éppen az erős román többségű Temes, Krassó-Szörény, Hunyad és Arad megye az egykori Magyarország leggyengébb szaporodású vidékei közé tartozott. Ennek egyik oka az egy- és két gyermek rendszer, mely Erdélyben főleg a románoknál, sváboknál és szászoknál dívott, jegyzi meg Istrate. Ezzel szemben a magyar többségű Udvarhely és Maros-Torda megye 19-20 ezrelékes szaporodási arányszámot mutatott fel. Kétségtelen, hogy a természetes szaporulat mutatói változtak az idők során. De az is kétségtelen, hogy az erdélyi magyar lakosság lassú vagy nulla növekedése mögött, a már felsorolt okok mellett, az asszimiláció volt,

[2] Minderről lásd Bíró Sándor i.m. 424-431. o.

amely a természetes szaporulatnak egy részét rendszeresen beolvasztotta a többségi nemzet tömegébe.

A természetes szaporulat után elemezzük a kivándorlást. 1918–1940 között 366.000 magyar nemzetiségű személy emigrált Romániából Magyarországra.[3] 1940–1944 között Dél-Erdély magyar lakossága, az akkori retorziós rendszerek miatt, 110.000 fővel csökkent[4]; ezeknek jelentős hányada nem Észak-Erdélyben, hanem Magyarországon telepedett meg. Azokról a személyekről, akik Nyugatra emigráltak nincsenek adataink. Az 1938–1948 közötti emigrációs hullám 100.000-125.000 erdélyi magyart sodort magával. Tehát kivándorlással közel 600.000-rel csökkent az erdélyi magyarság lélekszáma.

Amint tudjuk, az ’50-es évek vége felé a ’60-as évek elején országos szinten lecsökkent a természetes szaporulat. Mi 7 ezrelékes szaporulatból indultunk ki, amidőn e történelmi időszak (1910-1977) demográfiai szaporulatát becsüljük. Eszerint az erdélyi magyarság száma 1977-ben 2.732.651-et kellett volna hogy kitegyen, azaz 1.031.269 fővel többet mint amennyit az 1977-es népszámlálás kimutat. Ha e számból az emigráció és adminisztratív asszimiláció címén levonunk 600.000-et, kiderül, hogy 431.269-re tehető azon itthon maradt magyarok száma, akik különböző okok miatt feladták nemzeti identitásukat.

Ezek után vegyünk szemügyre néhány szociotechnikát, melyek révén a román vezető körök megvalósították asszimilációs politikájukat.

A liberális párt és az ország gazdasági életének legtekintélyesebb szakértője, Brătianu Vintilă a 20-as években mindig követelte, hogy az államnak az összes vállalkozások fölött ellenőrzési joga legyen. Ő fogalmazta meg a liberális párt híres „Prin noi înşine” gazdaságpolitikai jelszavát. Véleménye szerint „e program megvalósítása érdekében a román munkát és kezdeményezést, az összes területeken és mindenféle formában tágítani kell ... az összes kereseti, lehetőségeket pedig a románoknak kell fenntartani...” (Viaţa şi opera, 646. old.). Szemében a román állam „integrális nacionalizmus kifejezése, ... amelynek a román nép gazdasági, pénzügyi, közművelődési és társadalmi tevékenységét kellett védelmeznie és irányítania”. A gazdaságpolitikában, mint Románia 1922-1926 közötti pénzügyminisztere, mindig arra törekedett, hogy népét a román elem számára adott előnyök által felemelje. E szempontok határozták meg többek között a román földreform végrehajtását, a románság földhöz juttatására és a magyarság elszegényítésére vezető intézkedéseket, a román hitel-politikát, adózási és végrehajtási

[3] Más számítások ennél jóval kevesebb menekülttel számolnak. 1921-ig kerekítve 200 ezren hagyták el Erdélyt, a rákövetkező három évben mintegy 25 ezren, ezt követően 1940-ig évi átlagban 1100 kitelepedő becsülhető. Lásd Varga E. Árpád: Népszámlálások a jelenkori Erdély területén. In Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből. Budapest, Püski, 1998, 57 o.

[4] A Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH) 1944 februári összeírása szerint 1938 január 1. óta magyar közigazgatási területre (ezen a trianoni Magyarország és Észak-Erdély értendő) 204.519 személy menekült vagy telepedett át. Lásd Varga i.m. 60. o.

rendszert és általában mindazt, ami az egykori magyar területeken a románság anyagi erősödését és a magyarság elszegényedését eredményezte. „Mi olyan politikát folytatunk – mondotta egyes bírálóinak válaszolva –, melyet önök és mindazok kénytelenek lesznek folytatni, akik utánunk az állam kormányára jönnek, ha román lelkük van: a közgazdasági és pénzügyek nemzeti alapokra való helyezésének politikáját”.[5]

A nagy román politika e téren nem annyira találékony, mint inkább kíméletlen volt. A román hatóságok még a békeszerződés megkötése előtt a legdrasztikusabb intézkedéseket hozták a magyar iskolák, kulturális intézmények, egyesületek ingó és főleg ingatlan vagyonának kisajátítására; abból a cinikus elvből kiindulva, hogy az intézményrendszerektől, termőföldektől, erdőktől, épületektől (a XIX. század végén és a XX. század elején emelt magyar iskolák, kulturális intézmények, középületek ma is díszei az erdélyi városoknak) és más természetű javaktól megfosztott kisebbségi közösségek anyanyelvű kultúrája hanyatlásnak indul, kaput nyitva a tömeges asszimiláció előtt. E célt követve hajtották végre az 1923-as földreformot is, ennek a szellemében dolgozták ki a diszkriminatív adópolitikát stb. A későbbiekben a szocialista államosítás és szövetkezetesítés természetesen nem csupán az erdélyi magyarságot, hanem az egész román népet sújtotta. Az erdélyi magyarság azonban teljesen elveszítette gazdasági önállóságát, kulturális és tanügyi autonómiáját és a román hatóságoknak kiszolgáltatott népcsoporttá vált. Csupán a magyar felekezeti egyházak képviselték ebben a sötét korszakban az egyetlen pislákoló fényt. E lélekölő szakaszban, az új román „elit”, amelyet gondosan „megtisztítottak” mindazoktól, akik a nyugati egyetemeken folytatták tanulmányaikat (ez alól bizonyos fokig az egyetemi és akadémiai személyiségek képeztek kivételt) arra törekedett, hogy kiölje a magyar lakosságból a nemzeti identitástudat utolsó maradványait is. A migráció által összekevert magyar népesség teljes felmorzsolását a falurombolással akarta e rendszer kiteljesíteni. Nemcsak a Ceauşescu-klán, hanem a központi és helyi hatalmi szervek (tisztelet a néhány kivételnek) tökéletesen egyetértettek ezzel az elnemzetlenítő stratégiával. Nyugodtan elmondhatjuk, hogy a megtévesztő célzattal szocializmusnak nevezett, életképtelen társadalmi rendszer a legtökéletesebb gazdasági organizmus a nemzetiségek beolvasztására.

A gazdasági kirekesztéssel párhuzamosan a bukaresti román kormányok mindent megtettek a magyar oktatásügy elnyomorításáért. Ahol semmiféle törvényes jogcím nem akadt, ott mindenféle indoklás nélkül rendelték el az iskolák bezárását. Ilyenformán 1923-ban és 1924-ben a magyar felekezeti iskolák százai szűntek meg. (Kevés a tanuló, sok a tanuló, fiúk-lányok együtt vannak, hiányos a felszerelés stb. vagy pedig indok nélkül.) Így az 1920 végén meglévő 1184 magyar felekezeti iskolából 818 maradt fenn 1928-ban. Udvarhely megyében pl. 1919–1920-ban 39 iskola volt, 1928-ban pedig csak 15.

[5] Magyar Kisebbség 1923/5 (március 1.) 153-156. o.

Székelyföldön 1922-től 1937-ig a református iskolák száma 153-ról 101-re, a katolikus iskoláké 128-ról 92-re csökkent. Az unitárius egyház 45 iskolája közül 21 szűnt meg.[6] Még „egyszerűbben" mentek a dolgok az állami iskolákban.

Az Anghelescu-féle elemi iskolai törvény 8. paragrafusa előírta: „Azok a román eredetű állampolgárok, akik anyanyelvüket elveszítették, kötelesek gyermekeiket román tannyelvű nyilvános vagy magániskolákban neveltetni". E rendelet alapján a magyar tanulók tízezreit kényszerítették román tannyelvű iskolába. A román eredet megállapítása a helybeli érdekelt román állami iskola igazgatójának a hatáskörébe tartozott.

Az iskolák fenntartása növekvő nehézségekbe ütközött. A román földreform a középiskolák alapítványainak legnagyobb részét kisajátította. Az erdélyi Római Katolikus Státusnak 1918-ban meglévő 26.538 kat. hold birtokából 23.387 kat. holdat (87,74%) kisajátítottak. A kolozsvári Református Kollégium 1521 holdjából 1440-et elvettek. A nagyenyedi Református Kollégium 10.884 holdjából 8137-et rekviráltak el. A többi kollégiumnak nem volt földbirtoka. A kisajátított földekért 10 év múlva állami kötvényekben jelentéktelen összegeket kaptak az említett intézmények. Állami segélyt csak 1920-ban és 1929-ben kaptak. Tehát a magyar népesség anyagi hozzájárulásából és a tandíjakból tartották fenn magukat.[7]

Az 1926/1927-es tanévben az érettségi vizsgákon a magyar jelöltek 79,90%-át elbuktatták. A román érettségizőknek 51,9%-a vizsgázott sikeresen. A magyar jelölteknek az érettségi tantárgyak többségéből román nyelven kellett vizsgázniuk. Ezzel kapcsolatosan Pop Ghiţă, a Nemzeti Parasztpárt tanügyi szakértője így nyilatkozott a román képviselőházban: „Én is a régi Magyarországon tanultam egy román líceumban és az érettségi vizsgámat az összes tantárgyakból román nyelven tettem le kivéve a magyar nyelvet és irodalmat. Lehetetlenség az, hogy mi kevesebb jogot adjunk a kisebbségeknek, mint amennyi jogunk nekünk volt a magyar uralom alatt". (Brassói Lapok, 1929. február 29.)

Ugyancsak Pop Ghiţă, a magánoktatási törvény előírásairól nyilatkozta egy kolozsvári újságírónak: „Hibás a mai kétnyelvű rendszer. Szerintem az oktatás fő célja az ismeretek megszerzése és nem a román nyelv elsajátítása. Ezt mint jó román mondom, aki nem felejti azt, hogy az egyetemes emberi kultúrával szemben, nemzetiségre való tekintet nélkül, kötelességeink vannak. Kétségtelen, hogy mi románok jó szemmel nézzük azt, hogy a kisebbségek elsajátítják az állam nyelvét. A nyelvtanulás tekintetében azonban nem szabad a kényszer eszközeit használni. Az emberi kultúrközösséghez csak az anyanyelven való oktatás vezet. Nagy hibának tartom, hogy a magyar vidékekre

[6] Forrás: Bíró i.m. 431-46. o.

[7] A romániai magyar felekezeti iskolákat a két világháború között a magyar állam is támogatta. Lásd Bárdi Nándor: A Keleti Akció. Az erdélyi magyar intézmények támogatása. Regio, 1995. 3., 4. sz.

olyan tanerőket küldenek ki, akik nem tudnak magyarul, amiből az tűnik ki, hogy a tanítás kizárólagos célja: a román nyelv elsajátítása a többi tárgyak teljes elhanyagolásával. Mert legyenek bármilyen kitűnő tanárok is, de ha a gyermekek nem értik meg őket, a tanítás illuzórikussá lesz, nagy szellemi kárára mind az államnak, mind az illető kisebbségnek: Egyáltalában, szerintem a kétnyelvűség elítélendő. Egy iskolában nem lehet két nyelven tanítani. Ez természetesen nem zárja ki a román nyelvnek tantárgyként való tanítását... Az államsegélyhez feltétlenül joguk van a felekezeteknek. Ha a kisebbségek részt vesznek az állami terhek viselésében, akkor joguk van arra is, hogy az állam kellő mértékben támogassa őket". (Keleti Újság, 1929. február 1.)

Ezzel az álláspontal szöges ellentétben az 1935-ös temesvári tanári kongresszus határozatilag követelte a középiskolai oktatás teljes románosítását, a nem román tanárok elbocsátását: „...feltétlenül szükséges, hogy a jövő nemzedék nevelésének feladata csak románokra bízassék..., hogy a kisebbségek gyerekei, ha Romániában akarnak élni, neveltetésüket román tanároknak, román szellemben és román nyelven kell végezniük".

A családok többségében a gyerekek nem sajátítják el az irodalmi nyelvet. Ehhez nélkülözhetetlen az iskola szerepe, amely az anyanyelv magas szintű elsajátítását mintegy befejezi. E nélkül a gyerekek, majd később a felnőttek által beszélt nyelv szegényes szókészletű, kezdetleges nyelvtani szerkezetekre épülő kommunikációs eszköz marad, amely adott körülmények között sokkal gyorsabban elsorvad, elfelejtődik, mint az irodalmi szintű anyanyelv.

A következő táblázat adataiból világosan kitűnik a családi háttér és az iskolai teljesítmény közötti összefüggés, amely természetszerűleg tükrözi az anyanyelvi kultúra által elért szintet is. E felmérést a '80-as években végeztem a marosvásárhelyi iskolák VII. osztályos magyar tanulói körében. Az adatok alapjául az iskolai katalógusok szolgáltak.

A TANULÓK ÁLTALÁNOS OSZTÁLYZATA EGYBEVETVE A GYEREKEK CSALÁDI HÁTTERÉVEL

Általános osztályzat	Összesen	Az apa foglalkozása	
		Munkás	Értelmiségi
9-10	184	57	127
		6,1	34,0
8-8,99	279	158	121
		16,8	32,3
7-7,99	312	237	75
		25,2	20,0
6-6,99	365	321	44
		34,2	11,8
6 alatt	173	166	7
		17,7	1,9
Általános osztályzat	1313	939	374
	7,52	7,01	8,35

Mi is volt a kultúrzóna-politika? Dr. C. Anghelescu közoktatásügyi miniszter 40771/1924 rendelete alapján a vegyes lakosságú országrészekben, pontosabban ahol a városi lakosság nagy többsége magyar volt, ott „kultúrzónát" állítottak fel. Ez a zóna magába foglalta Erdélyben a következő megyéket: Máramaros, Szatmár, Szilágy, Bihar, Temes-Torontál, Háromszék, Udvarhely és Csík; Bukovinából Cotmani, Văscăuţi, Visniţa és Zastavarna megyét; Besszarábiából Tighina várost, Hotin és Cetatea Albă megyét; Dobrudzsából pedig Caliacra megyét. Ha az erdélyi kultúrzóna területén a magyarság aránszáma 1920-ra – az 1910. évhez viszonyítva – 45,6%-ról lecsökkent 36,3%-ra addig a románság arányszáma a 38,7%-ról 42%-ra szökött fel.[8] E rendelet azt célozta, hogy a román-magyar határmenti megyékben és Székelyföldön a tanítószemélyzetnek iskolai és iskolán kívüli működése intenzívebb legyen. Ezért a missziós munkáért jutalmul az alapfizetés 50 százalékának megfelelő fizetési többletben részesültek a tanerők. Ugyanakkor soron kívüli előléptetést és letelepedésük esetén 10 hektár földet is kaptak az említett káderek. A kultúrzóna-rendelet felfokozta az erőszakos adminisztratív típusú, a durva manipuláció kategóriájába tartozó romanizálási kampányt.

C. Anghelescu rendeletének inspirátora, feltehetőleg, Constantinescu földművelésügyi miniszter volt, aki 1927. november 10-én a szenátus ülésén a következő kijelentést tette: „Erdélyben a Temes-Torontáltól Aradon át Szatmárig húzódó zónába eső kisajátított területet arra a célra tartottuk meg, hogy oda határainkon túl és határainkon belül élő románokat telepítsünk, mert úgy gondolom, hogy e kisajátított terület csak azokat illeti meg, akik a román nacionalizmus bölcsőjét képviselik".

Constantinescu miniszter szavait helyeslés kísérte. Helyeselték azok a szenátorok is, akik annak idején az agrártörvény 10. paragrafusát szavazták meg, amely a magyar telepes kisgazdák földjeinek kisajátítását rendeli el.

E kultúrzóna lakossága 1910-ben 2.095.479 fő volt; ebből magyar 45,6%, román 38,7%. A falusi népesség 1.816.575 személyből állott. Ebből 40,6% magyar, 43,6% román; a 278.904 városi lakosból 78% volt magyar és 6,7% román. 1920-ban 217.388 városi magyar lakosból 166.695, azaz 50.693-mal kevesebb volt a magyarok száma (23,3%-os csökkenés), 53.873 román, azaz 34.853-mal (130,4%-kal) több volt a kultúrzóna területén. A falusi lakosság keretében a változások a következők voltak: 148.997-tel (20,2%-kal) csökkent a magyar és 48.903 (3,7%-kal) növekedett a román lakosság száma.[9]

Vegyünk szemügyre egy másik asszimilációs tényezőt, a vegyes házasságot. 1991 augusztusában és szeptemberében Marosvásárhelyen egy (nem reprezentatív) kérdőíves felmérést szerveztünk, amelynek egyik célja annak tisztázása volt, hogy a civil társadalom egyes szféráiban milyennek minősítik a megkérdezettek a társadalmi közelséget, illetve távolságot a magyar és

[8] Magyar Kisebbség 1924/15-16, 615 oldal
[9] Magyar Kisebbség 15/16, 1924. 618. o.

a román etnikum között. Az egyik kérdés, amely e célt szolgálta, így szólt: „Szívesen beleegyezne, hogy az alább felsorolt nemzetek tagjai az alább felsorolt helyzetek egyikébe vagy másikába kerüljenek?” A válaszlehetőségek a következők voltak: 1. közeli rokon házasság révén; 2. közeli barátok; 3. szomszédok; 4. munkatársak; 5. honfitársak; 6. turisták Romániában; 7. Romániából kitiltottak. A felsorolt nemzetek között a román és magyar mellett szerepelt két nyugati nemzet s a szomszédos államok fő nemzetei (orosz, bolgár, szerb, cseh és lengyel). Az alábbiakban adjuk a románokkal és összehasonlítás végett az oroszokkal és amerikaiakkal kapcsolatos válaszokat.

SZÍVESEN BELEEGYEZNE-E, HOGY AZ ALÁBB FELSOROLT NEMZETEK TAGJAI AZ ALÁBB FELSOROLT HELYZETEK EGYIKÉBE VAGY MÁSIKÁBA KERÜLJENEK?

A viszony megnevezése	Román	Amerikai	Orosz
közeli rokonok házasság révén	5%	21%	4%
közeli barátok	20	54	6
szomszédok	29	56	8
munkatársak	44	61	12
honfitársak	56	64	15
turisták Romániában	4	15	38
Romániából kitiltva	1	-	3

Csak az első választlehetőségre adott válaszokat vegyük elemzés alá, hiszen ezek függenek össze szorosan az asszimiláció kérdésével. A többi válaszokkal kapcsolatosan csupán azt jegyezzük meg, hogy az opciók megoszlása nem nagyon hízelgő a románok számára. Ha azonban szem előtt tartjuk azt a gyűlöletkampányt, amely 1990 januárja óta szakadatlanul folyik a magyarok ellen a román szélsőségesek részéről és valljuk be, az említett nemzet tagjai többségének aktív, illetve passzív támogatásával, akkor az említett opciókat realisztikusoknak, a helyzethez illőeknek kell minősítenünk.

A fenti adatokból kitűnik, hogy a megkérdezettek 5%-a vállalta a román személyekkel kötendő házasságot. Az értelmiségieknél ez az arány 2%. A vegyes házasság tudvalevőleg a heterogén házasság sajátos esete, s rendszerint nagyobb rizikóval jár, mint a homogén jellegű. Ugyanis a különböző, rétegjellegű szubkultúrák helyett, avagy mellett, megjelenik a más nemzeti kultúrához való tartozás, a más nemzeti identitással való rendelkezés. Ez nyilvánvalóan bonyolítja a kiegyensúlyozott családi mikroklíma, mikrokultúra kikristályosodását, különösen abban az esetben, amikor makrotársadalmi szinten az interetnikus feszültségek, konfliktusok kiélezettek. Meggyőződésünk szerint, ha az említett felmérést ezelőtt két-három évtizeddel végeztük volna el, a román-magyar kapcsolatok hálózatának e csomópontjai merőben más képet mutattak volna.

Visszatérve a vegyes házasságok kérdésére, megállapítható: a partnerek egyikénél vagy mindkettőnél mutatkozó empátia hiánya, a kompromisszumokra való készség alacsony szintje, a kommunikációs nehézségek, a rokon-

ság befolyása stb. még nehezíti e kiscsoport belső összetartó erejének kialakulását. Abban az esetben, ha mindkét fél görcsösen, mereven ragaszkodik értékszempontjaihoz, beleértve a nemzeti identitással szorosan kapcsolódó mentalitásokat, tradíciókat stb. a családi konfliktusok elkerülhetetlenek, mérgezik a család légkörét és adott esetben annak felbomlásához vezetnek. Persze, a szerencsés változatok sem kizártak, amikor viszonylag konfliktusmentesen, ésszerű engedmények révén, kialakul egy olyan családi mikrokultúra, mely szintetizálja a partnerek személyi, emberi és etnikai identitását, életmódbeli szellemi értékeit. Egy 1965-ös (nyilvánosságra nem hozott) felmérés szerint az erdélyi magyarokat nagyfokú etnikus endogámia jellemzi: 86,5%-ban kötöttek homoetnikus házasságot. Városokban ez az érték 82,4%, falun pedig 91,4% volt. Országos átlagot véve alapul, a magyar homoetnikus házasságok aránya alig volt alacsonyabb, mint a románok közötti hasonló típusú házasságok aránya (88,0%). Sajnálatos, hogy e felmérés nem terjedt ki az utódok nemzetiségi státusának alakulására. A kérdés etnodemográfiai megközelítésénél, munkahipotézisünk szerint szem előtt kell tartanunk, hogy elszigetelt esetektől eltekintve, a vegyes házasságok a román asszimiláció békés eszköztárához tartoztak és tartoznak. Ez alól csupán azok a vidékek jelenthetnek kivételt, természetesen nem minden esetben, ahol a magyar lakosság kompakt tömegekben él.

A nagy többség fenntartása e kapcsolatok létesítésétől érthető. Ez azonban nem vezet a jövőben a tárgyalt etnodemográfiai jelenség teljes eltűnéséhez még abban az esetben sem, ha a jelenlegi román–magyar ellentétek, feszültségek konzerválódnak, vagy éppenséggel eszkalálódnak. Különösen a szórványban élő magyarok, a kistelepülésen lakó fiatalok kerülnek gyakran olyan helyzetbe, hogy ez a típusú házasság nem zárható ki a lehetséges megoldások, választások köréből. Nem zárható ki az sem, hogy egyes magyarok a szüntelen diverziós akciók nyomása alatt, feladják nemzeti identitásukat. Az ilyenek számára kitűnő alibi a beolvadásra a vegyes házasság, mely egyúttal elpalástolja az igazi indokokat. Az elmondottakon kívül ott áll a szerelmi vonzalmakban, kapcsolatok létrejöttében a kiszámíthatatlanság, irracionalitás mozzanata. „Omnia vincit amor” (A szerelem mindent legyőz) maximát úgy is lehet értelmezni, hogy a nemzeti identitáshoz való ragaszkodás vagy a nemzeti előítéletek sem képeznek bevehetetlen erődöt a szerelem számára. Hogy aztán a mézeshetek után mi történik, hogyan reagálja le a fiatalok rokonsága az eseményt, hogyan, milyen eszközökkel próbálják befolyásolni a gyerekek etnikai státusát, azt most ne firtassuk. Annyit mondhatunk, hogy egy sokismeretlenes társadalmi egyenlettel van dolgunk, amelynek végeredményét csak a nagy számok törvényén alapuló szociográfiai felmérésekkel lehet hozzávetőlegesen megjósolni.

A szülőföld iránti ragaszkodás kiemelt helyet foglal el a kelet-európai népek tudatvilágában, összefonódik azzal a felismeréssel, hogy hazáján kívül

nem sok esélye van a megélhetésre, és így szintén hozzájárulhat a nemzeti identitás feladásához, jogcímet szerezve ezzel a zaklatástól mentes élethez. A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy az alacsonyabb kultúrájú, társadalmilag gyökértelen emberek könnyebben asszimilálódnak, hiszen a nemzeti identitásukat megtestesítő szellemi, kulturális, pszichoszociális „vagyonuk" szegénysége, töredékessége nem képez szilárd kötőerőt nemzeti mivoltuk konzerválása számára. Az e kategóriához tartozó egyének rendszerint nem képesek felismerni etnikai identitásuk valóságos, avagy illuzórikus értékeit. Sokan erre azt válaszolhatják, hogy a nemzeti tudat letéteményese az egyszerű nép; ez azonban csak abban az esetben igaz, ha e populáció kompakt tömegben él s így nincs kitéve más kultúrák, nyelvek versenyének, befolyásának és emellett létezik egy szellemi, kulturális elit, amely ébren tartja nemzeti tudatát és védelmezi más nemzeti kultúrák versenye ellen.

Az asszimilációban jelentős a makrostrukturális elemek szerepe. A magas kultúrájú nemzetek rendszerint nem élnek a durva manipuláció szociotechnikájával, hiszen egy magas kultúrához való tartozás oly nagy előnyökkel jár, hogy ez önmagában elegendő motívum a csatlakozáshoz. Az alacsonyabb kultúrájú nemzetek uralkodó körei viszont előnyben részesítik a durva manipulációt. Egy kombinált szociotechnika, az alacsonyabbrendűségi érzés beplántálása a beolvasztandó nemzetiség tudatába szintén kötelezően szerepel az asszimiláció megvalósításában. Ennek egyik eszköze az adott nemzetiség történelmének, kultúrájának rendszeres pocskondiázása, illetve e történelem elsajátításának megakadályozása.

Ezt a gondolatot csupán néhány kiragadott példával szemléltetjük. Így az Osztrák-Magyar Monarchia idején a román napilapokban, folyóiratokban és más kiadványokban a magyar történelem nem volt más, mint a román nép kizsákmányolásának, e nép fölötti zsarnoki uralomnak a története. A magyar történetírókat, demográfusokat egyszerűen hamisítóknak minősítették. A Gazeta Transilvaniei szászvárosi napilap 31/1902. száma „In atenţia Domnului Grigore Tocilescu şi unor uşor crezători ungurilor" című cikkében leszögezi: „... köztudott, hogy a magyar tudósok a történelmi forrásoknak minden mai nép tudósainál nagyobb hamisítói". Az igazi történelemtudományt a románok képviselik. Ebben a történelemben a román nemzet már 2000 éve lakik a vitéz dákok földjén, amelyen áthaladtak a világ összes vad népei, akik elrabolták tőle munkájuk gyümölcseit. Ilyen nép volt a hun is: „hallatlan vadságú nép, ugyanabból a családból mint a magyarok". Azt mondhatná valaki, a példa nem releváns, hiszen egy kisvárosi zuglapról van szó. Amint napjaink tapasztalataiból kitűnik, a Gazeta Transilvaniei-hoz hasonló folyóiratocskák és lapocskák (Phoenix, Cuvântul liber, Tribuna, Renaşterea Bănăţeană stb.) képezik ma is a kútmérgezés fő forrásait a történelemhamisítás terén és a demokratikus gondolkodású értelmiségiek sárral dobálásában. A történelmi szaklapokat, amelyek

maguk sem mentesek némi ferdítésektől, csúsztatásoktól, az átlagember nem olvasta s ma sem olvassa.

A korlátlan ferdítés, ócsárlás hatása alatt természetszerűleg a magyar történelem legkiemelkedőbb alakjait gyűlöletes színekben állították a románok elé. Érthető, hogy dicsőségnek tartották, mikor néhány román a máriaradnai Faller vendéglőben 1903. október 8-án, a magyar gyásznapon Kossuth Lajos és az Aradon kivégzett 13 tábornok képét leköpdöste.

A román nemzet kritikátlan dicsőítése szintén az asszimiláció útját egyengette. Néhány szemelvény a publikált rengeteg anyagból. Így pl. a román sajtó cikkeiben a román nép úgy szerepelt, mint Kelet-Európa egyetlen latin fajú népe, amely tehát egyetlen méltó képviselője a nyugati műveltségnek. Az ő szerepe az, hogy a nyugati kultúrát Kelet felé, Oroszország és a Balkán irányába közvetítse.

Az asszimilációs politika másik stratégiája a magyar és német nyelv gyalázása volt. Az Universul 1923. október 12-i cikkében, miután megfelelő pozitív jelzőkkel illette a román nyelvet, idéz egy lugosi újságírót, aki szerint a magyar és német nyelv barbár és rút hangzású.[10]

A kontinuitás eredetmítosza által szuggerált kultúrfölény, faji felsőbbrendűség besulykolása a román lakosság tudatába, különösen az utóbbi évtizedekben, kialakította a többség számára biztosított társadalmi-kulturális privilégiumok természetes voltát, legitimmé válását és ezzel párhuzamosan egyfajta amorális magatartást e kiváltságok elfogadásában és értékesítésében.

A nemzeti azonosság megváltoztatása ellentétes értékeléseket váltott ki a múltban s vált ki a jelenben is. A nacionalista és kozmopolita irányzatok eszmei magatartása, álláspontja eléggé ismert. Míg az előbbi renegátnak, tehát bizonyos profilú árulónak minősíti a nemzeti azonosságát megváltoztató személyt, az utóbbi nem lát semmi kivetnivalót e döntésben. De az említett aktusnak – folyamatnak – a minősítése más és más attól függően, hogy az értékelő egyén milyen személyiség-típushoz tartozik: tradicionális, konzervatív, illetve modern, nyitott értékrendű emberről van-e szó. Amint az a dolgok logikájából következik, egy konzervatív, hagyományhű személy, a körülményektől függetlenül, elutasítja az identitásváltást általában, s ezen belül a nemzeti identitás megváltoztatását is. A modern, nyitott értékrendszerű egyént rendszerint hidegen hagyja az effajta pálfordulás, esetleg még helyesli is.

Az állampolitikai szintű orientációk is jócskán különböznek egymástól. A két ellenpólus az „olvasztó tégely” (az USA-t szokták ezen irányzat fő képviselőjének tekinteni, habár ez az osztályozás, sok szempontból, már az említett országban is megkérdőjelezett, különösen az utóbbi évtizedek tapasztalatai fényénél) és „a salátás tál” modell (ennek a fő reprezentánsa minden kétséget kizáróan Ausztrália, ahol mindent megtesznek annak érdekében, hogy ki-ki megőrizhesse, gazdagíthassa nemzeti identitását). Van-

[10] Magyar Kisebbség, 1928/23, 800 o.

nak olyan politikai orientációk is, melyek egyszerűen a tolerancia elvét érvényesítve, a nemzeti identitás megőrzését vagy megváltoztatását a civil társadalom hatáskörébe utalják, vagyis nem tekintik állampolitikai kérdésnek. Mondanunk sem kell, hogy azon államokban, melyek új területeket szereztek etnikai alapon, ez a kérdés nem egy esetben az érték-hierarchia legfelsőbb régióiban helyezkedik el. Ezekben az államokban mindent megtesznek annak érdekében, hogy asszimilálják (homogenizálják) a nemzetiségeket, megnövelve ezzel a szerzett terület fölötti uralmuk szilárdságát, biztonságát. Szélső esetekben, így például Görögországban, Törökországban s nemrég Bulgáriában is, a nemzetiségek létét egyszerűen nem ismerik el, s törvényesen megtorolnak bármely nemzeti identitást kifejező gesztust, cselekvést.

Persze, mindenütt vannak áramlatok, amelyek különböznek a hivatalosan elfogadott álláspontt ól. Így például Romániában is, a nacionalista irányvonal mellett, ha nagyon csekély számban is, találhatók olyan eszmei irányzatok is, melyek elutasítják az asszimiláció bármely formáját, s a nemzetiségekkel szembeni tolerancia hívei.

A belülről, illetve kívülről irányított személyiség álláspontja e kérdésben attól függ, hogy milyen magatartást interiorizált családja körében (a belülről irányított személyiség esetében), vagy pedig a közvetlen társadalmi környezete, illetve vonatkozási csoportja milyen álláspontot képvisel a szóban forgó kérdésben (a kívülről irányított típus esetében).

A hagyománytól vezérelt személyiség álláspontja szilárd és egyértelmű. Ez a típus Délkelet-Európában uralkodó jellegű. Tradíciótól vezényelt személyiség álláspontjának kialakításában nagy szerepet játszott az ortodoxizmus, az általa irányított vagy befolyásolt iskola, kulturális intézmények hálózata és a tömegtájékoztatási eszközök zöme.